

JOSEF OPATRNÝ

**STŘEDOEVRÓPANÉ A LATINSKÁ AMERIKA
V 16. AŽ 19. STOLETÍ**

J. Opatrný: *Central Europeans and Latin America in the 16th – 19th Centuries*. – Geografie, Sborník ČGS, 103, 1, pp. 46 – 50 (1997). – The article gives a historical overview of Czech travellers to Latin America. The history of Czech interests in this region is outlined. The author focuses on the period between 1506 (when the first Czech-written information on the American continent was probably published) and the end of the 19th century. Contacts between Central Europe and Latin America entered a new period at the beginning of the 20th century. While in between the 16th – 19th centuries contacts between Bohemia and Latin America were mostly realized by individuals and small groups, since 1900 Latin America has become an integral part of the Czech society.

KEY WORDS: Latin America – Czech travellers – expedition.

Příspěvek je výstupem výzkumného projektu Grantové agentury ČR č. 404/95/0195.

Když v roce 1506 vyšel v Plzni Spis o Novém světě, byla to patrně první česky psaná informace o americkém kontinentu vydaná tiskem, která pro nás zůstává svědectvím o nepřímém kontaktu českých zemí a Ameriky. Spis se zachoval dodneška v jediném exempláři a stal se samozřejmě předmětem intenzivního zájmu českých amerikanistů.¹⁾ Je kompilací tiskaře Mikuláše Bakaláře, založené zejména na relaci Amerigo Vespucciho známé jako *Mundus Novus*, v menší míře pak na několika dalších pramenech. Mikuláš Bakalář pocházel ze Slovenska, ale už na počátku 90. let 15. století působil v Plzni, kde vydával knihy různého zaměření. Vedle teologických traktátů i cestopisy, mezi něž patří i *Spis o Novém světě*, který je v době nastupujícího protestantismu vyzdvihováním zásluh španělských katolických králů na jedné straně součástí propagandistické války, na druhé straně přináší ovšem různé informace etnografického charakteru o obyvatelích Nového světa, jehož se právě autor těchto pasáží, Amerigo Vespucci, dotkl v oblasti dnešní Venezuely či Brazílie.

Venezuela pak možná byla na počátku 20. let 16. století prvním regionem Ameriky, kam se někdo z českých zemí dostal i přesto, že už na počátku 16. století zakázali Španělé do svých amerických kolonií přístup všem cizincům. Potom, co augšpurští Welserové podpořili finančně volbu Karla I. císařem svaté říše římské, jim však teď už Karel V. povolil hledat v oblasti Venezuely zlato. Mezi welserovskými odborníky na dolování pak prokazatelně byli horníci z Krušných hor, dost možná i z české strany pohoří, o čemž však neexistují

¹⁾ Srov. např. úvodní studie P. Kneidla (In: Kneidl, P., ed.: *Spis o nových zemích a o Novém světě*, Praha 1981, s. 15-54) nebo S. Binková: *El Descubrimiento y la Conquista de América en la Biblioteca de Strahov* (In: *Ibero-Americana Pragensia – dále IAP*, XXVII, 1993, s. 89-105).

žádné spolehlivé prameny. Ty však existují v dostatečné míře o pobytu brněnského rodáka nazývaného v inkvizičních dokumentech z Mexika a Španělska Andrés Morab či Andres Alemán (tedy Němec), který se dostal do Ameriky ve 30. letech 16. století a tady stanul patrně pro svůj „kacířský původ“ před inkvizičním tribunálem.

Žádné věrohodné prameny pak nedokazují přítomnost nikoho z Českých zemí na americkém kontinentě až do 30. let 17. století, což ovšem neznamená, že by se jednotlivci či možná větší skupiny lidí o podobu společnosti v Americe nezajímali. V polovině 16. století tak vyšla překladová Kosmografie Zikmunda z Púchova obsahující o kontinentě na západní polokouli mnohem víc informací než stručný spisek Bakalářův. V druhé polovině století pak vznikl překlad cestopisu Jeana de Léryho *Historie o plavení se do Ameriky, kteráž Brasilia slove*. Zůstal ovšem v rukopisu a do rukou většího počtu čtenářů se dostal až po 400 letech.²⁾

Překlad vyšel ze stejného prostředí, z něhož pocházel první Čech, který se prokazatelně dostal na americký kontinent. V roce 1633 vystoupil v Novém Amsterdamu na americkou půdu Augustin Heřman. Zůstal zde i po odstoupení města Angličanům a poté, co zhotovil na počátku 60. let pro lorda Baltimora mapu části Marylandu, dostal rozsáhlé pozemky na hranicích dnešních států Delaware a Maryland. Své panství nazval Českým manstvím, které se mělo stát podle některých autorů kolonií českých emigrantů – nekatolíků hledajících po roce 1620 nový domov z Nizozemska či Anglie. Pokud ovšem takovýto plán existoval, nedošel nikdy naplnění a v druhé polovině 80. let si české manství rozdělili Heřmanovi dědicové.

S Nizozemci se dostali patrně do Ameriky další Češi, o čemž svědčí prokazatelná přítomnost dvou mužů v nizozemských oddílech v Brazílii. Ani Šimon Kohout z Lichtenfeldu ani Jiří Kryštof Kaplíř ze Sulevic nenašli ovšem v Americe žádné štěstí, první z nich zemřel už několik měsíců po svém příjezdu do nizozemské kolonie ještě v roce 1648, Kaplíř ze Sulevic pak padl v druhé bitvě u Gararapes v únoru následujícího roku. Nelze samozřejmě vyloučit, spíš asi předpokládat, že se s Nizozemci dostalo do Ameriky víc Čechů, jejich jména však dosud skrývají archivы holandských měst či archiv Západoindické společnosti. Tato „vojenská epizoda“ českého zájmu o Ameriku však neměla dlouhého trvání a ani ne deset let po smrti obou vojáků začíná slavnější epocha. Ta je charakterizována účastí misionářů z Čech na christianizačních podnicích v oblastech portugalské a španělské Ameriky, které se staly předmětem zájmu Lisabonu a Madridu v druhé polovině 17. století. Pokud víme, objevil se první jezuita z české provincie opět v Brazílii. Jmenoval se Valentin Stansel, pocházel z Olomouce a do Ameriky přišel v roce 1656. Jeho příchod předznamenal první větší skupinu lidí přicházejících do Ameriky od konce 70. let 17. století do misíí v Paraguay, Mojos, Tarahumaře a v Dolní Kalifornii. Mezi rokem 1678 a 1767, kdy byli příslušníci Tovaryšstva Ježíšova ze španělských kolonií v Americe deportováni, přišlo do Nového světa asi 160 bratří. Šířili zde nejen víru, ale pracovali jako stavitelé, lékaři a lékárníci. Do první skupiny ze zmiňovaného roku 1678 patřily shodou okolností dvě mimořádné osobnosti, které významně poznamenaly podobu hlavního města místokrálovství Nové Španělsko – Mexika v prvním případě a staly se autorem velmi za-

²⁾ Rukopis překladu Pavla Slováka a Matěje Cyruse z roku 1590 je ve fondech eggenbergovské knihovny na Křivoklátě. O osudech této práce viz blíže studie: Jean de Léry (1957): *Historie o plavení se do Ameriky, kteráž i Brazílii slove*, in: Hodura, Q., Horák, B. ed., *Československá akademie věd, Praha*.

jínavé a dodnes vydávané práce o Indiánech v severní části místokrálovství v případě druhém. Simon Boruhradský známý v Mexiku jako Simon de Castro pracoval v Americe jako stavitel a stal se jedním z tvůrců mexické barokní architektury. Josef Neumann působil jako misionář v severní části Nového Španělska a napsal latinský spis o tarahumarských povstáních, vydaný v roce 1730 pražskou univerzitou.³⁾ K nejznámějším misionářům z České provincie, kteří zamířili do Jižní Ameriky, patřil Samuel Fritz, který působil na konci 80. let 17. století v oblasti Amazonky. Nejenže napsal zajímavou relaci o své plavbě po tomto veletoku, ale zakreslil i jeho mapu, považovanou dlouho za nejspolehlivější pramen informací o této mimořádně významné obchodní a strategické komunikaci.

V polovině 90. let pak přijel do místokrálovství Peru, zahrnujícího v této době celou Jižní Ameriku, jiný český misionář František Boryně ze Lhoty. Stálo mu misii dostat Boryně v roce 1704 na území kmene Mobima v oblasti Mojos, kde založil redukcí, indiánskou vesnici s misii, San Pablo. V korespondenci uchované v českých archivech pak popisoval život „svých Indiánů“ i jejich ekonomické aktivity, chov dobytka i pěstování cukrové třtiny, rýže, bavlníku, tabáku a kukuřice. Několikrát zmiňoval také fakt, že vesničané znají přinejmenším jeden z produktů střeoevropských manufaktur – skleněné korálky a drobné skleněné plastiky. Boryně, podobně jako další misionáři, vykonával i cesty, které rozšiřovaly vědomosti koloniální správy o španělských územích v Americe. Václav Link pak prozkoumal těsně před vypovězením jezuitů z kolonií část trasy, po níž došel o několik let později františkánský mnich Junipero Serra do Kalifornie.

To se však už přiblížila doba, kdy se na zkoumání americké přírody podílel významnou měrou v rámci Malaspinovy výpravy český botanik Tadeáš Haenke.⁴⁾ Během pětileté expedice v letech 1789 – 1794 výprava zmapovala mořské proudy a větry kolem tichomořského pobřeží Ameriky, navštívila ostrovy v Tichém oceánu i Austrálii, aby se pak při návratu opět zastavila v Peru. Haenke tu expedici opustil a potom co dlouhé měsíce strávil na cestách v dnešním Peru, kde popsal celou řadu dosud vědecky nezaznamenaných rostlin, se usadil v Horním Peru, dnešní Bolívii, kde žil ve městě Cochabamba až do své smrti v roce 1816.

Odtud udržoval styky s předními evropskými botaniky, posílal do muzeí a vědeckých společností minerály, rostliny i studie o přírodě a životě Indiánů. Při cestě k pramenům přítoků Amazonky objevil a popsal lotosovitou rostlinu *Victoria regia*, budící později v evropských botanických zahradách úžas obecnosti. Je ovšem také pravda, že se sám v průběhu času od teoretické vědy stále více vzdaloval. Při svých četných expedicích, financovaných či spolufinancovaných místními úřady, se zajímal o praktické využití svých botanic-

³⁾ *Historia Seditonum, quas Adversus Societatis Jesu Missionarios, Eorumque Auxiliares Moverunt Nationes Indicae, ac potissimum Tarahumara in America Septemtrionali, Regnóque Nova Cantabriae, Iam toto ad fidem Catholicam propemodum redacto, Authore P. Josephe Neymanno, Eiusdem Societatis Jesu in Partibus Tarahumarorum Misionario, Praegae, Typis Univers. Carolo-Ferd. Soc. Jesu ad S. Clem. 1730.* Španělský překlad *Historia de las Sublevaciones Indias de la Tarahumara* s obsáhlou studií B. Roedla vydalo Středisko ibero-amerických studií FF UK jako *Ibero-Americana Pragensia*, Supl. 6., Praha 1994.

⁴⁾ O osudech a díle T. Haenka viz zejm. Gickelhorn, R. (1966): *Thadus Haenkes Reisen und Arbeiten in Sdamerika*, Wiesbaden a Polišenský, J. (1980): *Tadeáš Haenke a krize španělské koloniální soustavy*. Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie, XXV, č. 3-4, 1980, s. 49-76.

kých znalostí, navrhoval pěstování vhodných užitkových rostlin, napsal často citovaný spis a splavnosti řek v americkém vnitrozemí.

Konec 18. století přinesl také snahu několika českých výrobců a obchodníků uplatnit svoji produkci na trzích Nového světa. Patřili k nim především exportéři skla. J. A. a J. W. Hieckovi, A. Rautenstrauch a J. A. Zinke založili se svým starým obchodním partnerem Preislerem společný podnik vyvážející přes sklady v Seville a Cádizu sklo přes Atlantický oceán. V roce 1782 se pokusili založit odbočku přímo na americkém kontinentě a po počátečním neúspěchu se uchytili v Mexiku, odkud však vytlačila během prvních desetiletí devatenáctého století českou produkci britská konkurence.⁵⁾

Ve stejné době, tj. na počátku 19. století, se pravděpodobně zvýšila informovanost českého publika o Americe, mj. díky tak výrazným osobnostem české publicistiky jako byl V. M. Kramerius, J. B. Dlabac a další, kteří ve svých původních či překladových pracích seznamovali čtenáře s událostmi v Novém světě. Navíc se poddaným rakouského císaře otevřela přímá cesta do Brazílie, protože se arcivévodkyně Leopoldina provdala za budoucího brazilského císaře Pedra I. a s jejím dvorem se po roce 1820 dostalo do Brazílie i několik profesorů pražské univerzity, z nichž vynikli zejména přírodovědci Mikan a Pohl. Mezi členy dvora byl i pradědeček známého brazilského prezidenta 60. let našeho století Kubitschek. V jejich stopách kráčel potom, obrazně řečeno, v padesátých letech Čeněk Paclt. Paclta, nazývaného někdy českým globetrotterem, nepřilákala však do Brazílie touha po poznání cizích krajů, ale po zbohatnutí. Paclt přišel do Brazílie ze Spojených států, kde v druhé polovině 40. let vstoupil do armády a účastnil se pod americkým praporem mexicko-americké války. Jako válečný veterán pak cestoval po americké Unii, kde vystřídal řadu zaměstnání, a když se rozšířila po celé Americe zpráva o nalezení velkých diamantových polí v Brazílii, neodolal lákání drahých kamenů. Pocházel totiž z Trutnova a vyučil se brusičem polodrahokamů. Odjel tedy z Ameriky severní do Ameriky jižní. Tady ovšem zjistil, že přišel příliš pozdě. Slibné claimy byly už dávno zabrány a průmyslová těžba diamantů v málo nadějných terénech vyžadovala velké počáteční investice. Znechucený Paclt pak Brazílii rychle opustil, nevrátil se ovšem do Čech, zamířil do Austrálie a pak do Jižní Afriky, kde v roce 1887 zemřel.

Mnohem větší štěstí měl na západní polokouli další Čech, který prošel ve třetí čtvrtině 19. století část španělské Ameriky. Vyučený zahradník a jeden z největších evropských expertů na exotickou flóru Benedikt Roezl nehledal v Novém světě diamanty, ale rostliny, ceněné ovšem evropskou společností bezmála stejně jako drahé kameny – totiž orchideje, které se staly v polovině minulého století módní květinou pěstovanou v desítkách skleníků od Londýna až po Petrohrad. Potom co Roezl prošel řadou evropských zahradnictví, vypravil se v roce 1854 přes Spojené státy do Mexika, odkud posílal do evropských zahradnictví množství do té doby zcela neznámých rostlin. V této činnosti, zdá se, našel nakonec největší uspokojení a tak se až do konce 70. let pohyboval po celém americkém kontinentě, od Spojených států až po Venezuelu, Kolumbii a Chile, odkud pak putovaly do Londýna, Paříže, Berlína či Vídně bedny ceněných sběrů. Roezla doprovázeli na jeho cestách i mladší příbuzní B. Houda a Václav a Eduard Klabochové. Sám Roezl patřil do společnosti Vojty Náprstka, pro niž a pražské obecnstvo vůbec přednášel o svých ame-

⁵⁾ K problematice obchodu s českým sklem v Latinské Americe srov. zejm. Baďura, B. (1964): *Apuntes sobre los Origenes del Comercio Vidriero entre Bohemia y México (1787-1839)*. *Historica*, IX, Praha, s. 69-134.

rických cestách. Ve stejné době jako Roezl se dostala s císařem Maxmiliánem do Mexika velká skupina Čechů, kteří většinou po pádu císařství v roce 1867 opět zemi opustili.⁶⁾

Své pražské přednášky konal Roezl v době, kdy se do Jižní Ameriky už vydávali ze střední Evropy nejen cestovatelé, dobrodruzi, či členové vědeckých expedic, ale i první vystěhovalci, byť velká většina lidí uvažujících o emigraci nemyslela v Čechách na Jižní Ameriku, ale na Spojené státy.⁷⁾ Jen výjimečně se jednotlivci a skupiny vydávali do hispánské Ameriky, především do Argentiny, Chile a také Brazílie. Část emigrantů přicházela jako vysoce specializovaní odborníci pracující v Brazílii, Venezuele, Kolumbii či Argentině v cukrovarech, strojírenských podnicích a velmi často pivovarech.⁸⁾ Podle našich neúplných informací to byli právě čeští sládkové zakládající v řadě případů slávu jihoamerického piva. Ještě před koncem 19. století se objevil v podobě kanceláře Ferdinanda Misslera pokus organizovat masovou emigraci do Argentiny, a třebaže Missler zcela neuspěl, lze o počátku 20. století uvažovat již jako o nové etapě vztahů mezi střední Evropou a americkým kontinentem, který dostával v očích české veřejnosti už velmi přesné kontury. Zatímco od 16. do 19. století byl kontakt českých zemí a Latinské Ameriky či možná Ameriky vůbec záležitostí jednotlivců či malých skupin, objevily se po roce 1900 a zejména pak po zavedení kvótového vystěhovaleckého systému ve Spojených státech na subkontinentu desetitisíce Čechů, jejichž přítomnost v Brazílii, Argentině, Paraguay a Chile zde usnadňovala podnikání českých firem.⁹⁾ Přestože část české veřejnosti uvažovala o latinskoamerických zemích i nadále především v kontextu exotické přírody, stala se Latinská Amerika pevnou součástí světa české společnosti.

(Pracoviště autora: Středisko ibero-amerických studií, Hybernská 3, 110 00 Praha 1.)

Do redakce došlo 21. 4. 1997

Lektorovali Ivan Bičík a Bohumír Janský

⁶⁾ O Roezlovi viz např. Smrž, O. (1924): Benedikt Roezl. K stoletému výročí jeho narození. Účast Čechů zmiňuje Řezníček, V. (1913): Maxmilian. Císař mexický. Praha.

⁷⁾ K české emigraci do Ameriky srov. Polišínský, J. (1976): La Emigración Checoslovaca a América Latina, 1645-1945. Problemas y Fuentes, In: Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas, Band 13, Köln-Wien, 1976, s. 56-72 a Opatrný, J. (1994): Algunos problemas de la emigración checa a América Latina. In: Estudios Migratorios Latinoamericanos, 27, Buenos Aires, s. 381-399 a tam další literaturu.

⁸⁾ K tomuto problému srov. např. Schejbal, J. (1980): Los Especialistas Azucareros en Cuba y Espana alrededor de 1900. IAP, XIV, s. 155-167. Novotný, J., Šouša, J. (1993): La Malta de Bohemia en América Latina en la Primera Mitad del Siglo XX, 1a parte. IAP, XXVII, s. 63-78. 2a parte. IAP, XXVIII, 1994, s. 89-101.

⁹⁾ Tímto problémem se obsáhle zabývali v posledních letech zejm. Novotný, J., Šouša, J. (1986): Los Bancos Checos y América Latina, 1919-1938. 1a parte, IAP, XX, s. 107-40. 2a parte, IAP, XXI, 1987, s. 23-54. , Novotný, J., Šouša, J. (1990): El Exportador Checo más Importante de Máquinas Agrícolas a América Latina (1918-1938). IAP, XXIV, s. 261-277. Novotný, J., Šouša, J. (1989): Máquinas Agrícolas Checas para América del Sur. IAP, XXIII, s. 79-98. Novotný, J., Šouša, J. (1989): Vztah českých bank ke státům Jižní Ameriky. Sborník historický, 36, s. 133-166.